

Psiko-Sosyal Etkileri Açısından Kur'ân'a Göre Zekât ve Faiz

According to the Qur'an Zakat and Interest in Terms of Their Psycho-Social Impacts

Ahmet ÖZDEMİR^a

^aTemel İslam Bilimleri Bölümü,
Tefsir AD,
Bittis Eren Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi, Bitlis

Geliş Tarihi/Received: 30.11.2015
Kabul Tarihi/Accepted: 02.12.2015

*Bu Makale, V. Avrupa Sosyal ve
Beşeri Bilimler Araştırmaları Konferansı
(11-14 Eylül 2014, St Petersburg, Rusya)'nda
bildiri olarak sunulmuştur.*

Yazışma Adresi/Correspondence:
Ahmet ÖZDEMİR
Bittis Eren Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Tefsir AD, Bitlis,
TÜRKİYE/TURKEY
ahmetzdmr@hotmail.com

ÖZET Fakirlikle mücadele ya da onurlu bir yaşam sürdürme çabası, tarih boyunca insanoğlunun en büyük meselesi olmuştur. Bir kısım insanlar ya da toplumlar konfor içerisinde yaşarlarken diğer bir kısmı temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gösterdikleri emeğin ötesinde maruz kaldıkları sistemlerin zorluklarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Daha iyi bir yaşam için ilâhî dinlerde öngörülen yaşam tarzlarının yanında insanlığın da türetmiş olduğu çeşitli yaşam modelleri ve sistemleri söz konusudur. Ancak zaman zaman söz konusu model ve sistemlerin olumlu ve olumsuz yönleri tartışılmış ve tartışılmaya devam etmektedir. Bu açıdan bu çalışmamızda Kur'ân vasıtasıyla emredilen bir yardımlaşma modeli olarak zekât ile insanlar tarafından geliştirilen ama aynı zamanda Kur'an tarafından yasaklanan bir para kazanma modeli olarak faiz ele alınmıştır. Kur'an açısından zekât ve faizin ne olduğu ve aralarındaki ilişki ortaya konularak faileri konumunda olanlar ile bu uygulamalardan etkilenenlerin psiko-sosyal durumları karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Her ikisinin, hem Kur'ânî hem de bilimsel veriler açısından toplumsal bütünleşme ve dayanışmaya, sosyal adaletin sağlanmasına ve fakirliğe etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân; zekât; faiz; toplum; psiko-sosyal etkiler

ABSTRACT Combating poverty or making effort for life with dignity has been the biggest deal of humanity throughout history. While some part of humans or society live in luxury, the others have to struggle against systems they are exposed besides the effort they put in to meet their basic needs. In addition to those that divine religions recommend, there are several life models and systems that humanity has produced for a better life. However positive and negative aspects of these life models and systems have sometimes been discussed. With this respect, zakat as a model of charity prescribed by Qur'an and interest as a model of making money which produced by humans but also banned by Qur'an are tackled in this study. By revealing what zakat and interest in terms of Qur'an and relation between them are, psycho-social states of the ones who are in position of the actor/the giver and the ones in position of whom are effected by/receiver are comparatively propounded. Effects of each aspect to social integration and solidarity, to securing social justice and to poverty are discussed in terms of Qur'an and scientific data.

Key Words: Qur'an; zakat; interest; society; psycho-social effects

Journal of Islamic Research 2014;25(3):147-59

Bütün insanların ortak noktası, canlı kalabilme özelliklerini sürdürmek ve bunun gereği olarak besin ihtiyacını temin için mücadele etmek olmuştur. Bir üst basamakta ise fakirlik, bugün bütün dünya toplumlarının kurtulmaya çalıştığı sosyal bir problem hâline dönüşmüştür. Fakirlikle mücadelede deyim yerindeyse, kimi bireyler ekmeğini taştan çıkarırlarken; kimileri de bunların emeğini sömürmektedir. Dar ölçekte

durum böyle iken, geniş ölçekte yeryüzü daha fazla yemek ve zenginlik için insanlar, toplumlar ve devletlerarasında savaş alanına dönmüştür. Ancak insanlığın biraz daha olgunlaşması ve uzlaşma kanallarının açılmasıyla birlikte somut mücadele ve savaflara dayanan hayatta kalma mücadelesi, yerini perde arkasında daha derin taktiksel soğuk savaflara bırakmıştır.

Küresel ölçekte devletlerin birbirleriyle mücadelesi sürerken, iç bünyede geçim kaynaklarının oluşturulması adına çeşitli iktisadî sistemler ve üretim mekanizmaları kurulmuştur. Fakat artan dünya nüfusu ve mukabilinde artan fakirliğe karşı, hâkimiyeti veya gücü elinde bulunduranların keyfiyetleri doğrultusunda şekillenen bu sistemlerin başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Dünya Bankası raporuna göre; 2010 yılında dünyanın en fakir ülkelerinde yaşayan 1,5 milyar kişi, günde 1 dolar 25 sent sınırının altında yaşamak zorundadır.¹ Söz konusu yoksulluğun nedenleri ülkeler ve ülkelerin içinde buldukları bölgelerin gelişmişlik düzeylerine (sahip oldukları demografik, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel nitelikler) göre farklılıklar göstermektedir. Ancak yoksulluğun genel nedeni olarak; üretim yetersizliği ve bu yetersiz üretim sonucu elde edilen artı değer/değerlerin bölgeler, sektörler ve bireyler arasında adil bir şekilde paylaşılabilmesi gösterilebilir.² Bu açıdan baktığımızda, sosyal adaletin ve barışın sağlanmasının bir yolunun da zengin ile fakir arasındaki farkın kapatılmasından geçtiğini görüyoruz. Bu da bir yönüyle milli gelirin adaletli bir şekilde bölüşümü demektir.

Bireylerin fakirlikten kurtulmaları ve onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri büyük oranda kendi gayret ve emeklerine dayanırken; geri plânda toplum içerisinde bireylerin eşit şartlarda gayret gösterebilmesi ve emeğinin karşılığını alabilmesi, dengeli bir alanın varlığına dayanmaktadır. Adalet diyebileceğimiz bu denge hâli, toplumlar söz konusu olduğunda sosyal adalete dönüşmektedir.³

Sosyal adalet ise kişinin emeği oranında istediklerini elde edebilmesinin ötesinde herkese insanca yaşama hakkının tanınmasıdır.⁴ Bunun sağlanabilmesi için şüphesiz insanlar tarafından çeşitli modeller, uygulamalar ve sistemler geliştirilmiştir.⁵ Ancak eksiklikleri ve uygulamada elde edilen başarıları da ayrıca bir araştırma konusudur. Bugün eşitsizlik ya da yoksulluk sadece az gelişmiş ülkelerin değil, aynı şekilde gelişmiş ülkelerin de en büyük sorunu hâline gelerek küresel bir boyut kazanmıştır.⁶

Sosyal adaleti sağlama noktasında üretilen sistemlerin ötesinde semavî sistemlerin önemli ilkeler sunduğunu görüyoruz. Bütün dinlerde yoksula ve ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi teşvik edilen bir davranıştır. Bazı dinlerde, ekonomik açıdan zayıf olan kişilere yardım etmek ilâhî adaletin tecellisi için bir araç kabul edilirken, diğer bazı dinî geleneklerde ise bu dünyaya bağlılığı reddetmek, manevî yükselişi hedeflemek, bireylere yardım etmek kişilere fazilet kazandıran bir yol olarak görülmüştür.⁷ Özellikle İslâm'ın, zenginliği bir imtihan unsuru olarak nitelendirdiğini görürüz.⁸ Kur'ân, sermayenin sadece zenginler arasında dolaşan bir meta olmasını eleştirerek⁹ zenginlerin malını fakirlerle paylaşmasını istemektedir.¹⁰ Fakirlikle mücadelede de Kur'ân'ın ortaya koyduğu somut yardımlaşma modeli zekâttır. Aynı zamanda Kur'ân, zekâtı, kişinin gücü yettiği oranda karşılıksız olarak ve sevdiği şeylerden sınırsızca başkası için harcamayı, erdeme ulaşmanın bir şartı olarak göstermektedir.¹¹ Diğer taraftan Kur'ân, oluşturmak istediği yapıya zarar veren faiz gibi dünyevî bazı modelleri yasaklarken faizli iş ve işlemleri devam ettirenleri de Allah ve Resulü'ne savaş açmış olmakla nitelendirmektedir.¹²

⁴ "İslâm iktisadının topluma ilişkin hükümleri sosyal adaleti sağlayan hükümlerdir. Temelinde kull hakkı olan bu hükümler, israfın bertaraf edilmesi, adil gelir bölüşümü (servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması), iktisadî ve siyasî bağımsızlığın sağlanması, içtimai adalet, güvenlik ve refah şeklinde özetlenebilir". Tabakoğlu, *a.g.e.*, ss. 21-22.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Sapançalı, Faruk, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, c. III, s. 2.

⁶ Sapançalı, *a.g.m.*, s. 130.

⁷ Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV/207.

⁸ Âl-i İmrân, 3/14; Enfal, 8/28; Teğabun, 64/15.

⁹ Haşr, 59/7.

¹⁰ Bakara, 2/3-177-215-219-254.

¹¹ Bakara, 2/177; Âl-i İmrân, 3/92.

¹² Bakara, 2/278-279.

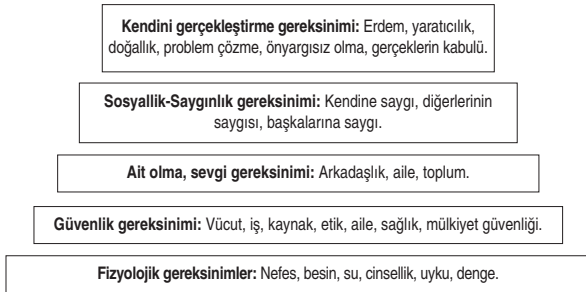
¹ <http://siteresources.worldbank.org/EXTANNREP2010/Resources/World-Bank-AnnualReport2010.pdf>, s.10. (14.03.2015).

² Demiral vd., "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Küresel Yoksulluk", *Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı*, 2007, ss. 1-10.

³ Tabakoğlu, Ahmet, "Bir İlim Olarak İslam İktisadı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, c. XVI, s. 19.

Hiçbir din yoktur ki, faizi yasaklamamış olsun. Ancak İslâm'ın ayırt edici özelliği, bu tür kazancı yasaklamış olmakla birlikte, toplumun böyle bir illete bulaşmasının sebeplerini de ortadan kaldıracak imkânlar vazetmiş olmasıdır.¹³ İslâm'ın iktisat anlayışı, infaka, yani Allah yolunda ihtiyaç sahiplerine karşılıksız bir şekilde *vermeye/harcamaya* dayanır. Dolayısıyla servetin, harcama süreci içerisinde olması gerekir ki, alt gelire sahip gruplar azalsın ve buna karşılık orta tabakalaşma olabilsin.¹⁴ Bu doğrultuda serveti, harcama sürecinin içine dâhil edebilmek için söz konusu dinamizmi sağlama potansiyeline sahip zekât modelinin daha da geliştirilmesi ve bu dinamizmi yok eden faizin de hayatın içinden çıkarılması gerekmektedir.

Kur'ân'ın harcama ile ilgili emir ve tavsiyeleri, kişilerin minimum düzeyde de olsa temel ihtiyaçlarını giderme ve toplum ile bütünleşme noktasında önemli bir yerde durmaktadır. Yapılan sosyal araştırmalara göre, insanlar, toplumdaki bir fayda elde ettiklerinde topluma uyma davranışları gösterirler.¹⁵ Yoksa toplumsal bir düzen oluşturmak için davranış düzenliliği göstermezler. Bu noktada Eric Fromm, sosyal barışın sağlanması, yani insanların topluma uyma davranışlarını artırmak için “herkese garanti edilmiş bir gelir” şeklinde bir öneri sunmaktadır.¹⁶ Abraham Maslow ise, sosyal sorunların kaynağında var olan temel etkenleri, çokça eleştirilse de hâla güncelliğini koruyan “ihtiyaçlar hiyerarşisi” şeklinde belirttiği dengenin bozulmasıyla açıklamaktadır. Onun açıklaması şu şekilde şematize edilebilir:¹⁷

¹³ Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, çev. İbrahim Arif Koytak-Veyssel Uysal, Beyan Yayınları, İstanbul tsz. s. 204.

¹⁴ Tabakoğlu, Ahmet, “Zekât ve Gelir Dağılımı”, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, Bedreddin Çetiner (ed.), Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008, s. 133.

¹⁵ Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yay., İstanbul 1999, s. 92.

¹⁶ Fromm, Eric, *Barışın Tekniği ve Stratejisi*, çev. F. Emir-K. H. Ökten, Arttan Yayınları, İstanbul 1996, s. 178.

¹⁷ Maslow, Abraham, *Motivation and Personality*, Harper & Row, Publishers, New York 1970, s. 35-47.

Sonuç olarak bireylerin, asgarî düzeyde de olsa bir yaşam sürdürebilmesi ve toplumla bağlarının sağlıklı olabilmesi için temel ihtiyaçlarını temin edebilmesi gerektiğini görürüz. Özellikle Maslow'un sosyal kişilik gelişimi ile ihtiyaçlar arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere geliştirdiği piramitsel hiyerarşinin tabanına baktığımızda yeme-içme gibi fizyolojik ihtiyaçların olduğu göze çarpmaktadır. Sonra sırasıyla güvenlik, kendini bir yere ait hissetme, saygı görme ve kendini gerçekleştirme denen ya da erdemli bir birey olma basamakları söz konusudur. Buna göre, alt kategorideki ihtiyaçlar tam olarak karşılanmadan birey, bir üst düzeydeki kategorinin gereksinimlerini algılamaz ve onun için öyle gereksinimler yoktur. Örneğin, günlük besin ve gıda ihtiyacını karşılayan ama emniyet içerisinde olmayan ve kendini sürekli olarak olası bir tehdit altında algılayan bir bireyin, dünyaya ait algısı ve görüşünü geliştirmek için kitap okumak gibi bir gereksinimi yoktur. Bu açıdan Kur'ân'ın sunduğu zekât ya da genel bir ifadeyle başkası için harcama modeli sayesinde insanlar, *garanti edilmiş sürekliliği bir gelir* elde ederek hem temel ihtiyaçlarını karşılayabilir, hem de elde edeceği fayda noktasında topluma aidiyet hissini geliştirebilir. Çünkü kişi, asgarî veya standart ihtiyaçları giderildiği oranda bir üst ihtiyaç hissetmeye başlar. Böylece birey, hislerini tatmin edebildiği oranda kendisi ve içinde yaşadığı toplumun yararına olabilecek ahlâkî bir davranışta bulunabilecek bir düzeye ulaşabilir.

Bu doğrultuda çalışmamızda erdemli bireylerin yetişmesi ve sosyal adaletin gerçekleşmesi, kişilerin topluma uyma davranışı göstermesindeki etken ve toplumsal düzen ve barışın tesisi noktasında zekât ve faizin psiko-sosyal etkilerini incelemeye çalışacağız. Böylelikle Kur'an'da zekât ve faiz kavramlarını ele aldıktan sonra çalışmamızı iki noktada ele alacağız. İlk olarak, zekât ve faiz verenler; ikinci olarak, zekât ve faiz almak durumunda olanlar açısından zekât ve faizin etkilerini açıklama yoluna gideceğiz.

KUR'AN'DA ZEKÂT VE FAİZ KAVRAMLARI

Faiz: Kök olarak زك (z-k-v) kelimesinden türeyen zekât, sözlükte: fiil formunda *artmak, çoğalmak, arınmak, temiz olmak, safi olmak* isim

formunda ise, *artış, bereket, hayır* gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸ Örneğin, ekinde bir artış ve bereket meydana geldiği zaman “*zekâ ezzer'u yezkû*” denilir. “*Erdün zekiyetün*”, güzel ve verimli toprak demektir. Yine, “*reculün zekiyyün*”, iyi insan anlamında yani iyilik ve hayır yönü baskın kimse demektir. “*Kimin yiyeceğinin daha temiz olduğuna bir baksın...*” ayetinde geçen “daha temiz” (ezkâ) sözü de akıbeti kötü olmayan helal yiyeceğe işarettir.¹⁹ Bu örneklerden anlaşılacağı üzere kök anlamı açısından zekât kelimesinden iki temel anlam ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, “*arınma, temizleme, tasaffi etme*”; ikincisi ise, “*artma, artış, bereket ve hayır*”dır.

Kur'ân'da da ك ز kökü ve türevlerinin geçtiği ayetlerde hem *temizlenme, arınma, iyi olma, hayır, bereket* anlamında²⁰ hem de *sosyal yardımlaşmaya dikkat çeken zekât* formunda geçmektedir.²¹ Zekât, iki boyutlu bir arınma, temizleme, hayır ve bereket kazanma aracıdır.²² Öncelikle insanın, kendisine verilen rızık/malın içerisinden, ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere bulunan payı ayırarak hem malını temizleme ve arındırması hem de Allah'tan gelecek olan hayrı ve bereketi kendine doğru celp etmesidir. *İkincisi*, vererek kendi benliğindeki cimrilik, bencilik gibi kötü hasletleri yok edip Yüce Allah'tan gelen hayır ve sevap cihetiyle manen olgunlaşmasıdır. Öyleyse Kur'ân-ı Kerim'de zekâta bu ismin verilmesi ondan umulan hayır, bereket, arınma, temizlenme ve manevi olgunlaşmadan dolaydır.²³

¹⁸ el-İsfahani, Rağıp, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, el-Matbaatü'l-Mimniye, Kahire 1889, s. 213.

¹⁹ Kehf, 18/19; İsfahani, a.g.e., a.y.

²⁰ Bakara, 2/129-151-174-232; Âl-i İmran, 3/77-164; Nisa, 4/49; Tevbe, 9/103; Kehf, 18/19-74-81; Meryem, 19/13-19; Tâhâ 20/76; Nûr, 24/21-28-30; Fâtır, 35/18; Necm, 53/32; Cuma, 62/2; Nâziât, 79/18; Abese, 80/3-7; A'lâ, 87/14; Leyl, 92/18; Şems, 91/9.

²¹ Bakara, 2/43-83-110-177-277; Nisa, 4/77-162; Mâide, 5/12-55; A'râf, 7/156; Tevbe, 9/5-11-18-71; Kehf, 18/81; Meryem, 19/13-31-55; Enbiya, 21/73; Hac, 22/41-78; Mu'minûn, 23/4; Nûr, 24/37; Neml, 27/3; Rûm, 30/39; Lokman, 31/4; Ahzâb, 33/33; Fussilet, 41/7; Mücadele, 58/13; Müzemmil, 73/20; Beyyine, 98/5.

Ayrıca geniş bilgi için bkz. Demir, Şehmus, “Zekâtın Kur'ân-ı Kerim'de Kavramsal Çerçevesi”, Bedreddin Çetiner (ed.), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnete Zekât*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008, ss.25-28.

²² “Allah'ın rızasını isteyerek verdiğin zekâta gelince, işte zekât veren o kimse, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.” Kur'ân: 30/Rum:39.

²³ “Temizlenmek için malını hayra veren en muttaki (Allah'a karşı gelmekten en çok sakınan) kimse o atesten uzak tutulacaktır”: Kur'ân: 92/Leyl:17-18.

Kur'ân'da genel olarak zekât, *sadaka* kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Özel/hukukî anlamda zekât, mali ihtiyaçları karşılamaya yönelik iken, genel manada ise, maddi ve manevi her türlü şeyden ihtiyaç sahibine vermek demektir.²⁴ İbnü'l-Arabî (ö.h/m. 543/1148)'ye göre de Kur'ân'da zikri geçen *sadaka* kelimesinin tüm kullanımları zekât anlamına gelmektedir. Çünkü ona göre sadaka, davranışla söz ve itikadın paralel olmasını gerektiren “*sıdk*” kelimesinden türemiştir.²⁵ Bu doğrultuda çalışmamızda zekât kavramını kullanırken sadaka ve infak anlamları da kastedilecektir.

İslam hukukunda, asgarî biçimiyle % 2,5 olarak belirlenen zekât, nisap miktarına ulaşmış kişilerin sahip olduğu mal ve ya paradan yine Kur'ân'da belirtilen sınıflara²⁶ verilmek üzere farz kılınmış malî bir ibadettir. Zekât, hicretin ikinci yılında Müslüman bir toplumun teşekkülü ile birlikte artık belirli bir oran farz kılınmıştır.²⁷ Mekke döneminin başlarından Hicretin ikinci yılına kadar mü'minlerin, fakirler için harcamaları gerektiğine dair teşvik edici birçok âyet olduğu halde²⁸ Peygamber devrinden uzaklaştıkça söz konusu geniş kapsamlı Kur'ân'ın emri ve tavsiyesi göz ardı edilmiş; onun yerine zekâtın, *fakirlere verilmesi gereken paranın belli bir yüzdesi olduğu*, şeklinde bir bilgi olarak yaygınlık kazanmıştır.²⁹ Oysa bu daraltılan çerçevenin dışına çıktığımızda aslında zekâtın, fakirlere verilmesi gereken düşük bir oranın ötesinde müminin hayatını kuşatıcı, yani harcamalardaki esas gayenin ve niyetin, Kur'ân'ın zekâta yüklemiş olduğu yüce anlama erişmenin bir aracı olduğunu görüyoruz: “*Allah'ın yolunda sevdiğiniz şeylerden başkaları için harcadıkça gerçek erdeme/iyiliğe ulaşmış olamazsınız.*”³⁰

²⁴ Yeniçeri, Celal, “İnfaka Genel Bakış”, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnete Zekât*, Bedreddin Çetiner (ed.), Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 270.

²⁵ Öztürk, Mustafa, “Sadaka” Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi - Semantik Bir Tahlil Denemesi, http://dergi.ilahiyat.omu.edu.tr/Makaleler/2081110591_200113200188.pdf, (14.03.2015).

²⁶ Söz konusu sınıflar şunlardır: “*Fakirler, yoksullar, zekâtı toplamak için çalışanlar, kalpleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlar, boyunduruk altında olanlar (köleler), borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlardır.*”Tevbe, 9/60.

²⁷ el-Kardavî, Yusuf, *Fıkhü'z-zekât*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1973, I, 9.

²⁸ Kehf, 18/81; Meryem, 19/13,31,55; Enbiya, 21/73; Mu'minûn, 23/4; Nûr, 24/56; Neml, 27/3; Rûm, 30/39; Lokman, 31/4; Fussilet, 41/7; Müzemmil, 73/20; Beyyine, 98/5.

Geniş bilgi için bkz. Murat Sülün, “Kur'ân'da Zekâtın Kavramsal Çerçevesi”, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnete Zekât*, Bedreddin Çetiner (ed.), Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008, ss. 46-85.

²⁹ Hamidullah, a.g.e., s. 111.

³⁰ Âl-i İmran: 3/92.

Görüldüğü gibi Kur'ân, gerçek erdem ve iyiliğe ulaşmanın zorunlu bir şartı ve aracı olarak başkaları için harcamada bulunmayı, yani zekâtı sunmaktadır. Bu durum, zekâtın arındırıcı özelliğinden kaynaklanan bir durum olsa gerek. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi zekât, kök anlamı olarak kişiye, hayır ve bereket getiren; onu bencillik ve cimrilik gibi kötü hasletlerden arındıran bir manaya sahiptir. Bu manada Allah Peygamber'den, Müslümanlardan *sadakalarını* (zekâtlarını) alarak onları arındırmasını/temizlemesini istemektedir.³¹ Ayrıca Kur'ân'da bu işlemin zekât olarak çok isimlendirilmesinin sebebi de bu iki temel anlamın ön plâna çıkması, yani ondan umulan hayır ve bereketin yanında manevî arınma ve olgunlaşmadan dolaydır.³²

Kur'ân'da zekât kavramı toplamda 32 defa ve bunun 26'sında da namazdan sonra geçmektedir.³³ İslâm'ın temel ibadeti olan namazla birlikte bu kadar çok zikredilen zekâtın, Kur'ân'ın ona yüklediği manayı da göz önünde bulundurduğumuzda malî bir ibadet ve yardımlaşma şekli olarak hayatın merkezine yerleştirildiğini söyleyebiliriz.³⁴ Buradaki amaçlardan en önemlisinin de “şüphesiz toplumsal düzenin korunması ve devam ettirilmesi” olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Kur'ân'da zekâtın emredildiği sınıfların fakir, kimsesiz, muhtaç, yetim, yolda kalmış ve borçlu gibi yardıma muhtaç bütün sınıfları kapsayacak kadar geniş olması, zekâtın aynı zamanda sosyal dayanışmaya temel oluşturan bir ibadet olduğu ve toplumsal bütünleşme, kaynaşma ve dayanışmanın sağlanması konusunda büyük bir önem taşıdığını gösterir. Dolayısıyla toplumu ayakta tutan faktörlerden bir tanesinin de iktisat olduğunu göz önüne aldığımızda zekâtın, uygulandığı toplumda insanların yaşamsal amacını devam ettirmede büyük bir önemi haiz olduğunu görüyoruz. Engellendiği takdirde de toplumda arızaların meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Faiz/Ribâ: Dilimizde daha çok faiz olarak kullanılan ribâ kelimesi, Arapça ربا (r-b-v) kökünden

gelmektedir. Ribâ kelimesi fiil formunda sözlük anlamı, *artmak, yükselmek, çıkmak, kabarmak, (yukarıdan) gözetlemek, (çocuk) yetiştirmek*; isim formunda ise, *üste çıkan, gittikçe artan, kabaran* manalarında gelmektedir.³⁵ Terim lâfzen, bir şeyin ilk hacminin veya miktarının üstündeki “artış”ı veya “ilave”yi anlatır.

İslam'dan önce Araplar Ribâ'yı, asıl ya da anapardan alınan fazla meblağ için kullanmışlardır.³⁶ Mevdûdî, Mücahit; Ebû Bekr Cessas ve Razi'den rivayetle, cahiliye döneminde şu şekilde olduğunu söylüyor. “İnsanlar birinden borç alır ve kendisine derdi ki, eğer sen bana şu kadar süre tanırsan, ben sana şu kadar fazla para vereceğim” veya “bir kişiye belli bir süre için borç verilir ve ondan her ay belli miktarda faiz alınır. Süre sona erince borçludan anaparanın geri verilmesi istenirdi. Geri verince, kendisine yine belli bir süre için mühlet verilir ve alınan faiz miktarı artırılırdı.”³⁷ Cahiliye döneminde bilinen ribânın ne olduğu ile ilgili ayrıca Kur'ân'da herhangi bir açıklamaya gerek kalmamıştır. Kur'ân, o dönemde uygulanan faizi, karşı tarafı zor durumda bırakan haksız bir kazanç olduğunu belirterek, yanlış bir şey olduğunu haber vermiştir.³⁸

Kur'ân'da ribâ kelimesi toplamda yedi kez geçmektedir.³⁹ Hangi âyette bu sözcük veya türevleri geçiyorsa, bu anlamları içermekle birlikte Kur'ân'da temel olarak ribâ, “ana mala yapılan artış” şeklinde geçmektedir. Nitekim “Ve (unutmayın: Başka) insanların malvarlığı sayesinde, artsın diye faizle verdikleriniz (size) Allah katında bir artış sağlamaz. Oysa Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için karşılıksız verdikleriniz (O'nun tarafından bereketlendirilir) işte onlar, (bu şekilde Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak isteyenler), ödülleri kat kat artırırlardır”, buyurulmaktadır.⁴⁰

³¹ İsfahani, a.g.e., ss. 189-190; el-Mevdûdî, Ebû'l-Âlâ, *Faiz*, çev. N. Ahmet Asrar, Hilal Yayınları, İstanbul 2004, s. 99.

³² el-Merğîni, Ali b. Ebîbekr, (Ö. 593/1197), el-Hidâye, İdaretu'l Kur'ân ve'l-Ulumu'l-İslamiyye, Karateş/Pakistan 1996, V/177.

³³ Mevdûdî, a.g.e., s. 101. Ayrıca bkz. Beyhaki, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin, (ö.458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkadir Atâ, c. 15, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, VIII/120.

³⁴ “Siz ey imana ermiş olanlar! Ribâyı kat kat artırarak boğazınıza geçirmeyin; ama Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki mutluluğa erebilirsiniz.” Âl-i İmrân, 3/130.

³⁵ Bakara, 2/275-278; Âl-i İmrân, 3/130; Nisa, 4/131; Rûm, 30/39.

³⁶ Rûm, 30/39. Ayrıca bkz. Hac, 22/5; Bakara, 2/275-281; Ra'd, 13/17; Hakka, 69/10; Nahl, 16/92; Mü'minun, 22/50.

³¹ Tevbe, 9/103.

³² Leyl, 92/17-18.

³³ Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mucemu'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, tah. Muhammed Nedim, Daru'l-Kutub, Mısır 1945, s. 331-332.

³⁴ Ayrıca kavramsal olarak zekât, başta *sadaka, ita, it'am, infak, fekk-i rakabe, birr, ihsan, isâr, fidye, kefare, cizye, karz-ı hasen* kavramlarının hepsini kapsamaktadır. Sülün, a.g.e., s. 72.

Ancak bu artış şeriatıta, iki taraftan sadece biri üzerine yapılan artışa tahsis edilmiştir.⁴¹

Kur'an çerçevesinde ribâ; kavram olarak, bir kimsenin veya kurumun başka birine ödünç olarak verdiği belli bir mal veya para miktarının, faiz yoluyla meşru olmayan bir artış sağlamasını ifade eder.⁴² Ancak Kur'an'a göre her artış ribâ değildir. Çünkü alış-veriş veya ticarete de paranın üstüne gelen bir artış vardır. Fakat faizdeki artışın haram kılınmasının ve yasaklanmasının sebebi, ribânın negatif muhtevasından kaynaklanmaktadır. Yani, faiz karşılığı borç vermek suretiyle sağlanan ve ekonomik olarak zayıf durumda bulunan kesimlerin güçlü ve servet sahibi kesimlerce sömürülmesinden doğan kazançlarla ilgilidir. Biraz daha açacak olursak borç veren, kullandığı sermaye mülkiyetinin tam sahibi olurken ve bu fonun kullanım amacı yahut tarzı ile ilgili hiçbir yasal endişe taşımazken, sağladığı kazanç da, borç kullananın bu işlemden dolayı uğradığı kayıplara bakılmaksızın, sözleşme gereği garanti altına alınır.⁴³ Dolayısıyla bir taraf için garanti altına alınmış ve hiçbir şekilde kaybın olmadığı bir kazanç söz konusu iken, diğer taraf için kazancın olmadığı bir sömürü hâli söz konusudur. Bu negatif muhtevası ve ileride değineceğimiz birey ve toplum açısından olumsuz neticelerinden dolayı Kur'an, faiz yoluyla gelen artışı yani, ribâyı kesin hükümler ve sert ifadelerle yasaklayarak, faizden uzak durulması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁴

Netice itibariyle zekâtın karşıtı, Allah ve Resûlün'e savaş açmış olmakla eş anlamlı görülen⁴⁵ ve zekâta yapısal olarak da uyuşmayan⁴⁶ faiz, Kur'an tarafından yasaklandığı gibi başta Yahudilik⁴⁷ ve Hristiyanlık⁴⁸ tarafından da yasaklanmıştır. Ayrıca ilkçağdan ortaçağa ve son dönemlere kadar birçok önemli filozof (Eflatun, Aristo, Thomas) tarafından da ahlakî olmadığı ve adalete aykırı olduğu gerek-

çesiyle eleştirilmiştir.⁴⁹ Bugün dünya genelindeki ekonomik sistemlerin yapısı içerisinde varlığını sürdüren ve faiz, Kur'an tarafından haksız bir kazanç ve sömürü aracı olarak nitelendirilerek yasaklanmıştır.

ZEKÂT İLE FAİZ VERENLERİN PSİKO-SOSYAL AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Kur'an'a göre her şeyin mutlak sahibi Allah'tır.⁵⁰ İnsan için ise geçici ve zahiri bir sahiplik söz konusudur. Bu nokta da zekât verme imkânına sahip olanlar ile faizli işlemler yapanlar açısından sorun olan şey, dünya malı üzerinde temellük iddiasında bulunmalarıdır.⁵¹ Mutlak sahibin, Allah olduğu gerçeğini göz ardı etmeleri ya da kendileri olduğunu düşünmeleri, kimilerini vermektan alıkoyarken; kimilerini de başkasına haksızlık etmelerine rağmen daha çok biriktirmeye sevk etmektedir.

İslâm, genel olarak infak etmeyi, müminler için bir hayat tarzı olarak ortaya koymakta ve birçok âyette müminlerden bahsedilirken "*infak edici*" yönleri, en önemli özellikleri arasında dile getirilmektedir.⁵² Böylelikle müminlerin, eşyaya mutlak anlamda bir temellük iddiasında bulunmaları ve bundan başkasını faydalandırmamaları; hem bu dünya hayatının hem de uhrevî hayatın güzelliklerini kaybetmek demektir.⁵³ Faiz de genel anlamda bu neticeyi doğuran ve ona kaynaklık eden bir özelliğe sahiptir. Çünkü faizli işlemleri yapanlardaki temel mantık, olabildiğince servet sahibi olmaktır. Neticede Kârün kıssasında da dile getirilen, "*kendi bilgi ve zekâm ile elde ettiğim servetimi neden başkası ile paylaşayım*", şeklindeki bencil anlayış ve kibirli davranış Kur'an'ın deyimiyile helak edici tabloyu doğurmaktadır.⁵⁴ Kur'an'ın eleştirdiği bu bencil anlayış ve kibirli davranış, insanlar arasındaki paylaşmayı ortadan kaldırmaktadır.

⁴¹ İsfahani, a.g.e., a.y.

⁴² Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, II/827.

⁴³ Esed, a.g.e., a.y.

⁴⁴ Bakara, 2/275-76-77-78-79.

⁴⁵ Bakara, aynı ayetler.

⁴⁶ "Allah, faizi (bereketsiz kılıp, onun karıştığı malı) mahveder; sadakaları (zekâtı) ise bereketlendirir." Bakara, 2/276. Ayrıca bkz. Rûm, 3/39.

⁴⁷ Tevrat, Hezekiel, 18/13,17; Çıkış, 22/25; Tesniye, 23/19,20; Levililer, 25/35,36,37.

⁴⁸ İncil, Matta, 5/42; 7/7; 10/9; Luka, 6/33,34,35.

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz. Karakuş, Adil, "İslam Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi", Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, ss. 11.

⁵⁰ Mâide, 5/120.

⁵¹ "Bir de göklerde ve yerde ne varsa hepsini (Allah) kendi katından sizin hizmetinize bağışladı. Şüphesiz ki bunda, düşünecek bir kavim için ibretler vardır." Câsiye, 45/13.

⁵² Bakara, 2/35; Tevbe, 9/71.

⁵³ Tevbe, 9/34; Hümeze, 104/3.

⁵⁴ Kasas, 28/78-82.

Kur'an'a göre paylaşmanın neticesi müminler için –bollukta infak ettikleri gibi darlıkta da infak ettikleri için- Yüce Allah'ın affına ve sevgisine mazhar olarak bu dünyadaki harcamalarına karşılık Allah'ın onlar için hazırladığı cennetlerdir.⁵⁵ Bu durumun bilincinde olarak samimi bir coşku ile infak edenlerin dünyevî hayatlarında huzura kavuşmaları ve cimrilik, bencillik, kibirlilik gibi kötü hasletlerden arınmaları da mümkün görünmektedir. Çünkü darlıkta bile infak edenlerde cimrilik ve bencilliğin olması düşünülemez. Aynı zamanda Yaratıcının sevgisine mazhar olduğunu/olacağını bilmek de en büyük huzurdur.

Kur'an, infak edenlere, infak ettikleri şeyin kat kat karşılığını alacaklarını taahhüt etmektedir.⁵⁶ Bu taahhütlerin bildirildiği âyetlerde aynı şekilde faiz karşılığı elde edilen kazançların da bereketsiz kılınacağı ve deyim yerindeyse mahvedileceği haber verilmektedir. Ancak Kur'an'ın işaret ettiği gibi fakirlik zafiyetinin, paylaşmaya engel olduğunu görmekteyiz. “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet vadediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”⁵⁷ Ayetten de anlaşıldığı gibi iman zayıflığı, insanı şeytanın kucağına iter ve onu fakirlik korkusuyla vermektен alıkoyar. Yaratıcı'nın va'di gerçek olduğuna göre bu vaatlerin gerçek muhatapları (müminler), malını başkası ile paylaştığında fakirleşmediği gibi zenginleşmektedir. Buna karşın faiz yoluyla daha çok servet sahibi olma ümidini taşıyanlarsa gerçek anlamda bir kazanç elde edememektedirler.

Hz. Muhammed (s.a.s.), “zekâtınızı vererek malınızı kaleleyiniz” buyurmaktadır.⁵⁸ Bu hadisin yukarıda zikrettiğimiz âyetlerin bir nevi tefsiri olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin geçmiş zamanlarda insanlar, düşmanın şerrinden emin olmak ve ondan gelecek zararlardan korunmak için kale denilen müstahkem mevkiilerde yaşarlardı. Bu anlamda kale, bir emniyet ve selamet alanını ifade etmektedir. Hadis-i şerifte geçen kale kelimesi de malın

emniyet altına alınmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla zekâtını veren kişinin malı, artık Allah'ın emniyet ve koruması altında demektir. Bu durum, Allah'ın vaadine ve kudretine karşı içinde hiçbir şüphe taşımadan tevekkül ile infak eden kişiler için *zarurî bir hayat sigortası* demektir. Bu sigortalanma hissi ile rızıkına ve malına bir zarar gelmeyeceğini düşünen kişi, böylece hem ruhen hem zihnen rahat edebilir. Çünkü insanları en çok düşündüren ve meşgul eden şey, rızıkını kazanamama ve bu anlamda gelecekte emin olamama korkusudur. Bu açıdan faize baktığımızda faizin, pratikte söz konusu korku ve telâşı arttırdığı gibi, âyetin deyişiyle ondan elde edilen kazancın da faillerini bir yıkımla da karşı karşıya getirdiğini görürüz.⁵⁹ Ayrıca faizli sermayede görünürde bir artış sağlansa da Allah katında bir artış olmamaktadır ve o faizli mal artık, Allah'ın koruması ve bereketinden uzaktır.⁶⁰ Çünkü o faizli malın içerisinde, fakirin ve toplumun hakkı mevcut olduğundan kirli ve haksız bir kazanç niteliği taşımaktadır.

ZEKÂT İLE FAİZ ALANLARIN PSİKO-SOSYAL AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Genel anlamda zekât, bireysel boyutu yanında toplumsal boyutuyla en fazla sosyal etkiye sahip maddî bir ibadettir. Kur'an'ın bireysel ve sosyal hayatı düzenleyen birçok ilkesinin yanında zekât; fakirlik ve kıtlık bilinci yerine bolluk ve bereket bilincini; nefret yerine sevgi ve muhabbeti; mücadele (çatışma) yerine yardımlaşmayı; ayrışma yerine bütünleşmeyi sağlayan önemli bir uygulamadır. Bunun karşısına ise faizi koyabiliriz. Çünkü faizin Kur'an tarafından yasaklanmasının sebebi, onun bireysel ve toplumsal hayatta fakirliği, nefreti, çatışmayı ve ayrıştırmayı doğuran özelliğidir. Kur'an'da zekâtın, 26 kez namazın ardından zikredildiğini belirtmiştik. Kur'an bu birliktelikle namazın, manevî boyutun; zekâtın da maddî boyutun temel dinamiğini olduğunu ifade etmektedir. Böylece Kur'an'ın arz ettiği bu dinamiklerin hayata ikâme edilememesi, faize dayalı kazanç elde edilen modellerin de ortaya çıkmasına sebep teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/133-134.

⁵⁶ Bakara, 2/276; Rûm, 30/39.

⁵⁷ Bakara, 2/268.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, *el-Merasil*, I/128.

⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. <http://islamekonomisi.org>, (17.06.2015).

⁶⁰ Bakara, 2/276.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi dinî, ahlakî ve duygusal açıdan bir zıtlık oluşturan zekât ve faiz, aynı şekilde iktisadî açıdan da taban tabana zıt uygulamalardır. Biri gelirin adaletli bir şekilde bölüşümü ve toplum katmanları arasındaki makası daraltırken; diğeri sermayeyi tek elde toplama ve zengin ile fakir arasında ayırmaya sebep olmaktadır.⁶¹ Zekât ile birebir zıtlık ihtiva eden faizin hâkim bir uygulama haline geldiği bir yerde; git-tikçe artan fakirlik, sömürü, çatışma ve ayrışmanın meydana gelmesi kaçınılmazdır. Bu yönüyle sosyal sorunların temelinde iktisadî etkenlerin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü iktisadî temellerin sağlam olmadığı bir yerde işsizlik, fakirlik gibi benzeri sosyal sorunlar kaçınılmaz olmaktadır. Böyle bir ortamda insanlar, mallarını ellerinden alanlara kin besler, gizli gizli toplanıp onlara kötülük etme yollarını aralar. Bir sonraki adımları, devleti yıkmak ve düzeni değiştirmek olur.⁶² Said Nursî, zekât ve faizin sosyal hayatla ilişkisini açıklarken, bütün ihtilaller, karışıklık, iç çalkantılar ve kötü ahlâkın yaygınlaşmasının şu iki sebepten kaynaklandığını söylemektedir. İlki, “ben tok olsam; başkası açlıktan ölse bana ne”; ikincisi, “istirahatim için zahmet çek; sen çalış, ben yiyeyim”, anlayışının insanlara hâkim olmasıdır. Bu söz konusu anlayışların yıkılması için de ilkinde çare olarak zekâtın yaygınlaşması; ikincisi için ise faizin yasaklanması gerekmektedir.⁶³

Kıtlık Yerine Bolluk Bilinci: Fakirlik, verimsizlik, yetersizlik, yoksulluk ve sefalet halidir.⁶⁴ Fakirlik, zamana ve şartlara göre değişen bir olgu olmakla birlikte kişinin en temel biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama imkân ve şartlarına sahip olamaması halidir. Ya da günlük temel ihtiyaçların tamamını veya büyük bir kısmını karşılayacak yeterli gelire sahip olmama durumu olarak da görebiliriz. Fakirlik durumu, süreç içerisinde bir vak'a olarak ortaya çıktığında kıtlık algısının ortaya çıkması da kaçınılmaz olur, kişilerin sosyal adalet

ve düzen duygusu varlığını yitirir. En temel ihtiyaç fizyolojik ihtiyaçlardır⁶⁵ ve bu ihtiyaçlar karşılanamadığı takdirde kendini gerçekleştirme yolunda çabalayan bireylerden oluşan sağlıklı bir toplumdan söz edilemez.

Başkası için karşılıksız harcama ve ihtiyaç sahiplerini destekleme manasına gelen zekât kurumunun düzenli bir biçimde işletilmesi ile toplum katmanları arasında yatay ve dikey iktisadî hareketlilik meydana gelir. Bu durumda sermayenin büyük bölümünü elinde tutan üst tabakadan, orta ve en az gelire sahip alt tabakaya doğru bir sermaye akışı söz konusu olur. Malî durumu elverişli olanlardan alınıp ihtiyaç sahiplerine aktarılan zekât, yukarıda sözü edilen herkes için “garanti edilmiş sürekli bir gelir” dinamizmini taşıyan bir uygulamadır. İslam'da zekât, ekonomik ve sosyal fonksiyonuyla ön plana çıkan bir mükellefiyettir. Hukukî boyutuyla da tahsisî bir vergi olan zekât, hem asr-ı saadet ve hulefa-i râşidîn döneminde, hem de daha sonra İslam coğrafyasında kurulmuş olan devletlerde hazinenin/beytülmalin en temel gelirlerinden birisi olmuştur.⁶⁶ Somut bir örnek olarak uygulanma imkânı bulduğu Emevî halifesi Ömer bin Abdülaziz döneminde olduğu gibi, zekât kurumu gerçek manada icra edilirse, fakirliğin toplum içerisinde bir sorun olmaktan çıkacaktır.⁶⁷ Faizin yaygınlaştığı bir ortamda, faizden gelir elde edenler üreterek değil, faizin geliri olan ranttan kazanç elde ederler ve böylelikle ekonominin bir rant ekonomisine dönüşmesine katkıda bulunurlar.⁶⁸ Böyle bir ekonomi ise gelir adaletsizliğinin en fazla olduğu ortamlar ve krizlerin meydana gelmesine sebep olur. Örneğin, faizlerin yüksek olması enflasyonun yükselmesine sebep olmaktadır.⁶⁹ Enflasyonun yüksek olması da fakir kesimin cebinden daha fazla fakirleşmesi demektir.

⁶⁵ Maslow, *a.g.e.*, s. 36.

⁶⁶ Dumlu, Emrullah, “İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:33, Erzurum 2010, s. 94.

⁶⁷ Kardâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, s. 620.

⁶⁸ Duman, Erhan, *Krizlerin Anatomisi*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, s. 7.

⁶⁹ Oktar, Suat - Dalyancı, Levent, “Türkiye Ekonomisinde Para Politikası ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi”, *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, XXXI/II, s. 16.

⁶¹ Bayındır, *Abdülaziz, Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2007, s.39-43. Ayrıca bkz. Ali Acar, “Faiz ve Toplum İlişkisi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2010, Sayı, 16, s.187-196.

⁶² Platon, *Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 21. Baskı, İstanbul 2011, s. 283.

⁶³ Nursî, Said, *İşârâtü'l İcâz*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2012, s. 74.

⁶⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005, s. 677.

Mücadele/Çatışma Yerine Yardımlaşma: Fizyolojik ve biyolojik temel ihtiyaçları elde edememenin doğurduğu olumsuz netice, yaşamı sürdürmemeye korkusudur. Diğer bir ifadeyle, Maslow'un işaret ettiği gibi, yaşama karşı güvensizlik durumunun ortaya çıkmasıdır.⁷⁰ İnsan, sosyal bir varlık olduğundan gıdasız yaşayamadığı gibi yaşama tutunabilmek için bir başkasının varlığına muhtaçtır. “İyilik ve ilahî sorumluluk (takva) bilincini geliştirmede birbirinizle yardımlaşın, kötülüğü ve düşmanlığı artırmada değil”⁷¹ ilkesini taşıyan Kur'an, söz konusu sosyalleşmeyi sağlamada iyiliği ve yardımlaşmayı bir prensip olarak ortaya koymaktadır. İnsanlık tarihine baktığımızda, gerek bireysel gerek toplumsal veya devletler düzeyinde sürekli olarak çatışmaya dönüşen bir mücadelenin varlığını görürüz. Kur'an, bu mücadelenin boyutunu, çatışmadan alıp yardımlaşmaya dönüştürmektedir.

Erdem sahibi bireylerin oluşması noktasında temel ihtiyaçları karşılayacak maddi yardımlaşmanın önemini Kur'an, şu şekilde ortaya koymaktadır. “En sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça asla gerçek erdem (iyilik) sahibi olamazsınız.”⁷² Kur'an, bu uyarıyı yaparak çatışma yerine yardımlaşma ruhunu geliştirmektedir. Muhteva ve sosyal etkileri itibariyle faiz, daha fazla kazanmak adına bir diğeri ile mücadele etmeye, yani çatışmaya sebep olurken zekât, bütünleşmeyi sağlar.

Zekâta veya yardımlaşmada, çift boyutluluk söz konusudur; bireysel bir *mükellefiyet/ibadet* olmakla birlikte sermayenin içerisinde bulunan fakirin payı olan hakkını vermek esastır.⁷³ Adaleti, hak sahibine hakkını vermek olarak tarif edersek sosyal adaletin tesisinde zekâtın önemini ve faizin de arz ettiği tehlikeyi görmüş oluruz. Kazancını faiz üzerine ikame edenlerin, sürekli olarak zenginleşmesi, karşısındaki grupların daha da fakirleşmesi sonucunu doğurur. Hak gaspı manasına gelen faiz ve faizli işlemlerin hüküm sürmesi, *garanti edilmiş sürekli bir gelir* yerine; bütün gelirlerin belirli bir grup veya zümrenin eline geçmesi demektir.

İslâm'ın sosyal adalet konusundaki temel mesajını kavramış olan mümin, ihtiyaç sahiplerine karşı bir sorumluluk hissi ile hareket eder. Dolayısıyla zekât alıcıları, “*mücadele edilecek kişiler*” yerine; “*yardım edilmesi gerekenler*” olarak görülür. Bu durum aynı zamanda, yardımlaşmanın, Kur'an'ın sosyal sorumluluk projesi olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan faize baktığımızda, yardımlaşma algısının topluma yerleşmesinin önündeki en büyük engel olduğunu görürüz. Çünkü faiz kurumu ve uygulaması, tam anlamıyla diğeriyle mücadele ve sermayeye hâkim olma ilkesiyle varlığını sürdürmektedir. Faizli işlemlerden para kazanmaya dayanan bu uygulama, sürekli olarak daha fazla kazanç elde etmeyi hedeflediğinden ötekiler, sömürülmesi gereken kişiler olarak görülür. Daha fazla kazanç isteği ise, daha fazla ve daha keskin çatışmaları ve mücadeleleri beraberinde getirmektedir. Oysa Kur'an, toplumsal refahı ayakta tutmak ve sosyal barışı korumak için; iyilikte bulunmayı ve yardımlaşmada yarışmayı, müntesiplerine temel hedef olarak belirlemiştir.⁷⁴ Dünyevî iktidar için çatışmanın bir yöntem olarak ittihaz edildiği yerde ise, muhabbet ve merhamet olmaz.

Nefret Yerine Sevgi ve Muhabbet: İnsanın yaşama dair sevgisini ortaya çıkaran en önemli şey, içinde yaşadığı ortam ve çevreden kendisine ait veya kendini ait hissettiği paydalar olmasıdır. Fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları karşılanan insan, bir gruba ait olma ve sevilme ihtiyacı duyar.⁷⁵ İnsan, bu ihtiyacını karşılayabileceği bir grup bulur ve onların içinde yaşar. Zekât, bu anlamda toplumsal birliktelik, sevgi ve muhabbetin ortaya çıkmasında önemli bir payda işlevini görür. Bu işlevin yitirilmesi; faizin, diğer adıyla sömürünün doğmasına güçlü bir zemin ve ortam hazırlar. Çünkü zekât, yardımlaşma yolu ile bireyler arasında bir sevgi bağı kurarken; faiz ise, yardımlaşmanın aksine sermayeyi, ortamdan çekip alarak tek elde toplamaya sebep olduğundan bireylerin, içinde bulunduğu ortama karşı yabancılaşmasına ve nefret duygularının oluşmasına sebep olur. Bu da sevgi ve muhabbetin yerine nefretin hâkim olması demektir.

⁷⁰ Maslow, a.g.e., s. 39.

⁷¹ Maide, 5/2.

⁷² Âl-i İmrân, 3/92.

⁷³ Zâriyât, 51/19; Meâric, 70/17-25; İsrâ, 17/26; Rûm, 30/38.

⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/92; Maide, 5/2.

⁷⁵ Maslow, a.g.e., s. 43.

İnsanın yaşam sevgisini ortaya çıkaran etkenlerden birisi, ekonomik ve ruhsal kıtlığa karşı; insanın bolluk içerisinde olma halidir.⁷⁶ Eğer kişi, sürekli olarak açlıktan kurtulmak için kendini çalışmak zorunda hissederse, yaşama karşı sevgisi azalacağı gibi, onun bu hâle girmesine sebep olanlara ya da onun bu durumdan kurtulmasına yardım etmeyenlere karşı da sevgisi azalacak;⁷⁷ sevgi yerine, kin ve nefretle hareket etmeye başlayacaktır.

Genel olarak kişi, kendisi için zararlı olana yani anarşiye, en nihai seçenek olarak başvurur.⁷⁸ Müslüman bir toplumda da yardımlaşma yolları tıkanmış ve tükenmişse; ihtiyaç sahibinin ilk başvuracağı yer ya da kişiler, faiz kurumları ve sömürücüler olacaktır. Günümüz Müslüman toplumda da ekonomik ihtiyacın karşılanması noktasında ilk müracaat edilen yer, kredi veren bankalar ve toplum içerisindeki tefeciler olmuştur.⁷⁹ Oysa faizin sonuçlarına baktığımızda bireysel ve toplumsal bağın güçlenmesi için gerekli olan merhamet, şefkat, yardımlaşma ve dayanışma gibi potansiyelleri yok etme; materyalist anlayış, tembellik, israf ve karamsarlık gibi olumsuzlukları taşıma özelliğine sahip olduğu ortadadır.⁸⁰

Sermayenin, bazı kişi ve grupların elinde birikmesine engel olarak; gelirin adaletli bir şekilde bölüşümü ile hak sahiplerinin kendi haklarına kavuşmalarını sağlayan zekât, sevgi ve muhabbetin yayılmasında da önemli bir araçtır. Her toplumun önemli bir kısmını oluşturan ihtiyaç sahiplerinin, topluma karşı aidiyet hissedip sevgi ve muhabbet beslemeleri de, haklarının kendilerine teslim edilmesiyle mümkün olur. Aksi takdirde, haklarının gasp edildiği hissine kapılanların, sorumlulara karşı sevgi duymaları beklenmez. Dünya genelinde, emperyalizmin etkisi altından yaşama tutunmaya çalışan, hakları ellerinden alınan ve fakir düşenler, sokaklara dökülmekte; rejim ve iktidarların değiş-

mesiyle neticelenen isyanlar meydana getirmektedirler.⁸¹ Bu tarz durumlarda dikkat çekici en önemli husus; paranın kaynağı bankalar ve parayı sembolize eden alış-veriş merkezleri gibi yerlerin hedef alınarak zarar verilmesidir. Amaç bu olmadığı halde asıl mesele, para denildiğinde ilk akla gelen ve kazancı, sömürü/faiz işlemleri üzerine kurulu olan bankalar, sermaye sahibi kurum ve kuruluşlara karşı, bilinçaltına itilmiş kin ve nefretin, yeri ve zamanı geldiğinde davranışlara dökülmesi olarak görülebilir. Dolayısıyla fakir tabakanın, elit tabakaya karşı kin ve nefret duymalarının ve intikam peşinde koşmalarının önüne geçilmesi, ancak onlara haklarının verilmesiyle mümkün olabilir.⁸²

Ayrışma Yerine Bütünleşme: Sömürüye dayalı bir sistemin varlığından dolayı herkesin doyuma ulaştığı onurlu bir yaşamın şartları engelleniyorsa, orada bütünleşmenin temel koşulu olan adaletten bahsedilemez.⁸³ Bütünleşmiş bir toplum aynı zamanda bireylerin, fizyolojik ve biyolojik temel ihtiyaçlarını karşıladığı, kendilerini güven içerisinde hissettikleri, sevgi ve saygının hissedildiği ve dolayısıyla *kendini gerçekleştirmiş* bir toplumdur. Kur'an'a göre de kendini gerçekleştirmiş bir toplum, sosyal adaleti gerçekleştirme esasına dayanan bir toplumdur. *"Siz, insanlığın iyiliği için çıkarılmış hayırlı bir topluluksunuz; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız."*⁸⁴ Hz. Ömer'in, hırsızlık yapan bir gruba, sosyal adaleti sağlayamadıkları gerekçesiyle İslam hukukunun hırsızlığa karşı uyguladığı cezayı uygulamaktan vazgeçmesi, bunun en somut örneğidir.⁸⁵

⁷⁶ Fromm, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, çev. Y. Salman-N. İçten, Payel Yayınları, İstanbul 1979, s. 50.

⁷⁷ Geniş bilgi için bkz. Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, ss. 50-100.

⁷⁸ Çuhadar, Cengiz, "Tarihi Süreç İçerisinde Felsefi Bir Kavram Olarak Anarşizm", *Dini Araştırmalar Dergisi*, X/XXX, s. 87-89.

⁷⁹ Türkiye Bankalar Birliği Temmuz-Eylül 2014 Raporuna göre tüketici kredisi kullanan kişi sayısı 15,6 milyona ulaşmıştır. Bkz. <http://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistik-raporlar/aralik-2014-tuketici-kredileri-ve-konut-kredileri/2426>, (18.06.2015). Ayrıca Geniş bilgi için bkz. Muhammed Taha, "Vakıflarımızı Faiz Belasından Kim Kurtaracak?", *Selam Gazetesi*, 29 Temmuz 04 Ağustos 2009.

⁸⁰ Geniş bilgi için bkz. <http://islamekonomisi.org/faizin-ahlaki-psikolojik-ve-manevi-zararlari/>, (27.06.2015).

⁸¹ Örneğin, yakın zamanda Yunanistan'da ve Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda meydana gelen ve "Arap Baharı" diye nitelendirilen olayların, iç faktörler açısından temel sebebi ekonomiktir. "Bu çerçevede, özellikle Ortadoğu'da isyan dalgasını başlatan Tunus'ta halkın, isyanlar öncesinde, ekonomik problemler ve işsizlikle boğuştuğu bilinmekteydi ve devletin ekonomik politikaları halk tarafından fazla görünür olmayan küçük ölçekli protestolarla eleştirilmekteydi. İsyamı körükleyen olay ise, 18 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Buazizi isimli gencin, pazar meydanında sebze meyve arabasına el konulmasına karşın yaptığı protestoda kendini yakarak kurban etmesi olmuştur. Bu olayın ardından Tunus halkı işsizlik, enflasyon, siyasi yozlaşma ve kötü yaşam koşullarını protesto etmek amacıyla sokaklara dökülmüştür". Geniş bilgi için bkz. Dersan Orhan, Duygu, "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, c. III/1-II, s. 17-29.

⁸² Tabakoğlu, *Zekât ve Gelir Dağılımı*, s.133.

⁸³ Fromm, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, s. 51.

⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/110. Râzi'ye göre âyetteki "hayr" kelimesinden maksat, ibadetlerin dışında mahlûkata yapılan iyilikler, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker, sadaka, Allah'ın emirlerini ta'zim, yaratıklarına şefkat gibi hususlardır. Fahrüddin er-Râzi, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, Beyrut, 1997, VIII/254.

⁸⁵ el-Cevziyye, İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkîn*, Dârü'l-Cil, Beyrut tsz, III/10,12.

İktisadî bir kavram olarak bölüşüm; gelirin oluşması, korunması ve yeniden dağılımı safhalarından oluşur.⁸⁶ Kur'an da, sermayenin sürekli dolaştırılmasını ve adil olarak bölüşülmesini hedeflemektedir.⁸⁷ “*Servet içinizde yalnız zenginler arasında dolaşan bir iktidar vesilesi olmasın*”⁸⁸ diye buyururken sermayenin, zenginlerin iktidarlarını daha da güçlendirecek bir araca dönüşmesini istememektedir. Olması gereken, servetin fakirlere doğru, yani alt tabakalara doğru akışını sağlayacak şekilde yardımlaşmaktır. Halife Hz. Osman zamanında devlet, beyan edilen mallardan zekât almış, beyan edilmeyen malların zekâtlarını ise mükellefin kendisine bırakmıştır.⁸⁹ Bütün bir şekilde zekâtların piyasaya çıkmaması ve zekât gelirlerinde büyük düşüş yaşanması, o dönem meydana gelen ekonomik krizlerin en önemli etkenlerinden biri olmuştur.

Yardımlaşma, toplumda sosyal ve psikolojik açıdan bütünleşmeyi sağlar. İslam, iktisadî ve sosyal adalet açısından bakacak olursak, adil bir gelir bölüşümü; fakir kesimin aleyhine olacak şekilde büyüyen firmaları ve sermaye sahiplerini engellerken; küçük ve orta işletmecileri destekleyerek orta sınıflaşmayı sağlar.⁹⁰ Böylece üst, orta ve alt tabaka arasındaki malî uçurumdan kaynaklanan fark ve ayrışma kapanmış olmaktadır. Faiz ise, söz konusu farkı ve ayrışmayı artırmaktadır. Çünkü refah düzeylerinde azalmalara ve gelir dağılımında bozulmalara yol açabilmektedir.⁹¹ Dolayısıyla sosyal sınıflar ve gruplar arasında gerginliklere, hatta geçim sıkıntısı yükünün çekilemez bir noktaya varması hâlinde sosyal patlamalara yol açabileceği açıktır.⁹² Yapı itibariyle yardımlaşma dinimizden uzak faiz, toplumsal ayrışmanın sebeplerinden olurken; zekât ise bütünleşmeye vesile olmaktadır.⁹³

⁸⁶ Tabakoğlu, *İnfaka Genel Bakış*, s.128.

⁸⁷ Hamidullah, *a.g.e.*, s.71.

⁸⁸ Haşr, 59/7.

⁸⁹ Söylemez, M. Mahfuz, “Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi – Kufe Örneği”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. II, sayı: 3, Çorum 2003, s. 65.

⁹⁰ Tabakoğlu, *a.g.e.*, s.125.

⁹¹ Sever, Ersan, - Mızrak, Zekeriya, “Döviz Kuru, Enflasyon Ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması”, *SÜİİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 2007, Sayı. 13, s. 280.

⁹² Orman, Sabri, *İktisat, Tarih ve Toplum*, Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 216.

⁹³ Geniş bilgi için bkz. Akyüz, İsmail, “İslam’da Dini Pratiklerin Toplumsal Dayanışmaya Etkisi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 25-1, p. 473. Certel, Hüseyin, “Psiko-Sosyal Açısından Zekât”, *Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, Sayı, 3, s. 356.

Güçlü bir sosyal etkiye sahip zekât uygulamasına baktığımızda sömürerek daha fazla gelir elde etmenin aksine paylaşımın meydana getirdiği etki ile bireylerin topluma uyma davranışı, ilişkilerinin benzerliği kısacası sosyal davranış düzenliliğini arttırmada etkili olduğunu görürüz.

Adaletle dayalı ekonomik bir düzen, insanların sömürülmediği bir düzendir. Ancak faize dayalı, sosyal adaletin olmadığı bir düzende insanlar, kendi amaçları için çalışmak yerine, başkalarının çıkarını gerçekleştirmek üzere faaliyet gösterirler. Herkesin kendi meşru amacını gerçekleştirmesi demek; faizden gelir elde edenlerin daha az kazanması demektir. Diyebiliriz ki faiz sistemine dayalı kazanç elde edenler, herkesin top yekûn amacını, kendi amaçlarına feda etmektedirler. Bu da azınlığın tahakkümünün ortaya çıkması demektir. Yukarıda değindiğimiz gibi insanlar, sosyal düzeni oluşturmak için topluma uyma davranışı göstermezler. Tam tersine uyma davranışı onlara bir yarar sağlıyorsa devam eder ve neticede sosyal düzen yani, bütünleşme oluşur.⁹⁴ Söz konusu bütünleşme, insanlara bir diğeri ile benzer şartlarda yaşadığını hissettirir. Kişiyi, diğer fertlerle aynı imkânlarla sahip olduğunu ve benzer eylemlerde bulunabileceği hissini vermek ise, kişide bir aidiyet duygusu oluşturur.

SONUÇ

Sonuçları açısından baktığımızda Kur'ân'a göre iktisadî ve duygusal açıdan zekât, pozitif; faiz ise negatif bir yapı arz etmektedir. Zenginler veya sermaye sahipleri, zekâtı, kendileri aracılığıyla belirli kitlelere ulaştırılmak üzere gönderilen haklar olarak görmeleri gerekmektedir. Böylece infak etme konusunda bir zorluk yaşamayacakları gibi Kur'an tarafından çokça eleştirilen sermayeyi tek elde toplayan kimseler durumuna da düşmezler. Olması gereken şey, zekât vermesi gerekenlerin, imandan ve gönüllerinin derinliklerinden kopup gelen samimi bir coşkuyla zekâtı vermeleridir. Faizcilerin de sermayenin tek hâkimi olmak fikrinden vazgeçerek sermayenin dolaşımına engel olmamalarıdır.

⁹⁴ Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, s. 68-92.

Muhteva ve neticeleri bakımından, birbirleriyle zıtlık ihtiva eden zekât ve faizin, itikadî ve amelî açıdan da önemli farklarının olduğu görülmektedir. Öncelikle yukarıda sıkça dile getirdiğimiz “Allah faizli malı mahveder; sadakaları bereketiyle arttırır” şeklindeki Kur’ânî gerçek, bir Müslümanın, yaşam stratejisini belirlemede büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü Yüce Allah, zekât verenin hem manen hem maddeten korunduğunu bildirmektedir. Zekât mümin kişiyi; bencillik, kıskançlık, cimrilik gibi kötü hasletlerden koruyarak, manen olgunlaşmasına vesile olduğu gibi; zekâtı verilen mal da bereketlenmektedir. Faiz de ise, tersi bir durum söz konusudur. Şiddetli yasağa rağmen haksız bir şekilde insanların mallarını faiz yoluyla gasp etmeye devam edenler, Allah katındaki değer ve konumlarını kaybettikleri gibi faiz yoluyla elde ettikleri kazançları da Allah’ın tehdidinde maruz bir kazanç haline gelmektedir.

Kur’ân’ın bir yardımlaşma yol ve yöntemi olarak sunduğu zekâtın, sosyal yaşamın iyileştirilmesi noktasında güçlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Zekât, toplumda bolluk ve bereketin artması, yardımlaşmanın çoğalması, sevgi ve muhabbetin yaygınlaşması ve yaşam ile bütünleşme gibi

alanların oluşmasına vesile olurken; beşerî bir uygulama olan faizli iş ve işlemlerin devamında fakirlik, kıtlık, sömürü, nefret, dünyevi menfaat uğruna ayrışma ve çarpışmanın olduğu bir yaşamın kapıları açılmış olmaktadır.

Hicretin ikinci yılında nisap miktarına ulaşmış herkese belirli bir oran üzerinden farz kılınmış olan zekât, şartları yerinde olan bir mümin için, infak etmede asgarî bir düzeyi ifade etmektedir. Azamî derecesi ise erdeme yani, iyiliğe (birr) ulaşabilmenin şartı olarak sunulmaktadır. Zekât, süreç içerisinde indirgendiği dar çerçeveden çıkartılarak sahip olduğu güçlü dinamiğine kavuşturulursa sosyal bir problem olan fakirliğin çözümünde kısacası sosyal adaletin gerçekleşmesinde etkili olacaktır.

Günümüzde sosyal bir problem hâline gelen fakirlikle mücadele etmek ve bir çözüm bulmak isteyen Müslüman birey, toplum ve devletlerin, ivedi olarak zekât kurumunu aktif hale getirmeleri, onlara fakirlikle mücadelede önemli bir yol kat ettirecektir. Netice olarak bu mücadele, zengin ile fakir arasındaki malî uçurum meydana getiren faizle mücadele konusunda da alternatif bir durum ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulbaki, Muhammed Fuad, *el-Mucemu'l-Müfehres lielfazl'l-Kur'âni'l-Kerim*, Tah. Muhammed Nedim, Dârü'l-Kütüb, Mısır 1945.
- Acar, Ali, “Faiz ve Toplum İlişkisi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2010, Sayı 16, ss.187-196.
- Akyüz, İsmail, “İslâm'da Dinî Pratiklerin Toplumsal Dayanışmaya Etkisi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 25-1, p. 461-482.
- Bayındır, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2007.
- Beyhakî, Ebübekr Ahmed b. Hüseyin (ö.458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkadir Atâ, c. 15, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1990.
- el-Bûtî, M. Said Ramazan, *Fikhu's-Sire-Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Uygulaması ile İslam*, çev. Ali Nar-Orhan Aktepe, Gonca Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul 1987.
- Certel, Hüseyin, “Psiko-Sosyal Açıdan Zekât”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, Sayı:13, ss.347-359.
- el-Cevziyye, İbn Kayyim (Ö. 751/1350), *İ'lâmu'l-Muvakkîin*, Beyrut: Dârü'l-Cil, Tsz. c. VII.
- Çuhadar, Cengiz, “Tarihî Süreç İçerisinde Felsefî Bir Kavram Olarak Anarşizm”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, c. X/XXX, ss. 75-90.
- Demiral, Nalan-Evin, Hakan-Demiral, Berkan, “Yok-sulluğun Küreselleşmesi ve Küresel Yoksulluk”, *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı*, T.C. Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, 19-21 Ekim 2007, s.1-10.
- Demirci, Muhsin, *Kur'ân'da Toplumsal Düzen*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- Demir, Şehmus, “Kur'ân'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, Sayı: 28, ss.10-30.
- , “Zekâtın Kur'ân-ı Kerim'de Kavramsal Çerçevesi,” Bedreddin Çetiner (ed.), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve*
- Sünnette Zekât*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008, s. 19-44.
- Duman, Erhan, *Krizlerin Anatomisi:1929 Ekonomik Buhranı Ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011.
- Dumlu, Emrullah, “İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:33, Erzurum 2010. ss. 91-116.
- Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, Ankara 2013, c. XLIV, ss. 197-207.
- Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- Fromm, Erich, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, çev. Yurdanur Salman-Nalân İçten, Payel Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1979.
- , *Barışın Tekniği ve Stratejisi*, çev. Fevzi Emir-Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınları, İstanbul 1996.

- Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, çev. İbrahim Arif Koytak-Veyssel Uysal, Beyan Yayınları, İstanbul Tsz.
- el-İsfahani, Rağîb (ö.), *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, el-Matbaatü'l-Mimniye, Kahire 1889.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 1999.
- Kallek, Cengiz, "Zekâtın Müesseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Dönemi", Bedreddin Çetiner (ed.), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008, ss.195-215.
- Karakuş, Abdil, "İslâm Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi", Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.
- el-Kardâvî, Yusuf, *Fıkh'u'z-Zekat*, I-II, Müessesetü'r-Risale, 2. Baskı, Beyrut 1973.
- el-Merğinanî, Ali b. Ebîbeker (Ö. 593/1197), *el-Hidâye*, İdaretü'l Kur'ân ve'l-Ulumu'l-İslamiyye, Karateş/Pakistan 1996.
- Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ, *Faiz*, çev. N. Ahmet Asrar, Hilal Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004.
- , *İslâmî Kavramlar*, çev. Süleyman Akyüz, Pınar Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2006.
- Nursî, Said, *İşârâtü'l İcâz*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2012.
- Oktar, Suat-Dalyancı, Levent, "Türkiye Ekonomisinde Para Politikası ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XXXI/2, ss. 1-20.
- Orhan, Duygu Dersan, "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, c. III/I-II, ss. 17-29.
- Orman, Sabri, *İktisat, Tarih ve Toplum*, Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010.
- Öztürk, Mustafa, "Sadaka Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi - Semantik Bir Tahlil Denemesi", http://dergi.ilahiyat.omu.edu.tr/Makaleler/2081110591_200113200188.pdf, ss.45-87, (14.03.2014).
- Platon, *Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 21. Baskı, İstanbul 2011.
- er-Râzî, Fahrüddin, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, I-XI, Dâru İhyâ'it-türâs el-Arabî, Beyrut, 1997.
- Tabakoğlu, Ahmet, "Bir İlim Olarak İslam İktisadı", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, 2010, ss.11-34.
- , "Zekât ve Gelir Dağılımı", Bedreddin Çetiner (ed.), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008, ss.125-146.
- Sapancalı, Faruk, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, c. III/II, ss. 115-140.
- Sever, Ersan, - Mızrak, Zekeriya, "Döviz Kuru, Enflasyon Ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması", *SÜİİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 2007, Sayı:13, ss. 265-283.
- Söylemez, M. Mahfuz, "Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi – Kufe Örneği", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. II, s. 3, Çorum 2003, ss. 63-82.
- Süleymân b. Eş'as es-Sicistanî, Ebû Dâvûd, *el-Merasil*, thk. Şu'ayb el Arnâût, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1987.
- Sülün, Murat, "Kur'ân'da Zekâtın Kavramsal Çerçevesi," Bedreddin Çetiner (ed.), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008, ss. 46-85.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.
- Yeniçeri, Celal, "İnfaka Genel Bakış", Bedreddin Çetiner (ed.), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008, ss.269-290.